Mazahua

El **mazahua** és una llengua que es parla al centre de Mèxic. Els seus parlants denominen a la llengua amb el nom de **jñatio**, amb el qual també es designen a si mateixos els mazahues. Aquest últim és un etnònim nàhuatl que significa *gent que posseeix cérvols*.

L'idioma mazahua pertany al grup lingüístic otopame de la família otomang. Juntament amb altres seixanta-dues llengües, el mazahua és reconegut com a llengua nacional a Mèxic, amb la mateixa validesa que l'idioma espanyol en tot el seu territori.[2] Els mazahues tenen un alt grau de bilingüisme amb el castellà i es concentren principalment entre els boscos de l'Estat de Mèxic i de Michoacán, a la vall d'Ixtlahuaca a 36 km de la ciutat de Toluca, de Mèxic, especialment en el municipi de San Felipe del Progreso. No obstant això, també existeixen nuclis importants de parlants d'aquesta llengua a la ciutat de Toluca i al Districte Federal, entitat en la que conformen la sisena comunitat lingüística després dels parlants d'espanyol, nàhuatl, otomí, mixtec i zapotec.

Les llengües més properes al mazahua són l'otomí, matlatzinca i el tlahuica, llengües amb les quals forma el grup otopameo. El mazahua és una llengua tonal, i distingeix tons alt, baix i descendent en qualsevol síl·laba, excepte en l'última.

El centre cerimonial mazahua es troba al municipi de San Felipe del Progreso en la comunitat de Santa Ana Nichi, lloc de fefaent activitat cultural on es practica durant el primer diumenge de cada mes una sèrie d'activitats espirituals que tenen com a finalitat rendir tribut a l'astre Sol perquè els brindi la seva benedicció durant tota la jornada del mes.

S'emet un programa de ràdio en mazahua en l'emissora XETUMI-AM situada a Tuxpan (Michoacán), dependent de la CDI.

Mazahua

Jñatjo	
Tipus	llengua i llengua viva
Parlants	
151.897[1] principalment a Mèxic	
Rànquing	-
Parlat a	Mèxic, Michoacán
Autòcton de	Estat de Mèxic, Michoacán i Querétaro
Classificació lingüística	
Otomang Otomang occidental llengües otopame Otomí-mazahua	
Característiques	
Sistema d'escriptura	alfabet llatí
Institució de normalització	SEP
Codis	
ISO 639-2	maz
ISO 639-3	maz (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=maz)
Glottolog	maza1293 (http://glottolog.org/resource/languoid/id/maza1293)
Ethnologue.com	maz (http://www.ethnologue.com/language/maz)
IETF	maz

Territoris de parla mazahua

Contingut

Descripció lingüística
- Fonologia
- Escriptura
- Característiques literàries
- Gramàtica
- Comparació lèxica

Referències

Vegeu també

Bibliografia

Enllaços externs

Descripció lingüística

El mazahua té una fonologia i una morfologia bastant complexes.[3] La complexitat de la fonologia es tradueix en l'elevat nombre de segments fonèmics, mentre que la complexitat morfològica es dóna especialment en el verb.

Fonologia

L'inventari consonàntic del mazahua ve donat per:[4]

	Bilabial			Alveolar			Palatal			Velar			Labio-velar			Glotal		
	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor	aspir	sorda	sonor
Nasal		m̥	m		n̊	n		ɲ̊	ɲ									
		mʼ			nʼ			ɲʼ										
Oclusiva	pʰ	p		tʰ	t					kʰ	k		kʷʰ	kʷ			ʔ	
		pʼ	ɓ		tʼ	ɗ					kʼ			kʼʷ				
Africada				ʦʰ	ʦ	ʣ	ʧʰ	ʧ										
					ʦʼ			ʧʼ										
Fricativa			β	sʰ	s	z		ʃ	ʒ			ɣ					h	
					sʼ													
Sonorant					ɾ			j̊	j		w̥	w						
								jʼ			wʼ							

El signe /ʼ/ denota que es tracta de consonants ejectives o glotalitzades.

Quant a les vocals l'inventari és:

	orals			nasals		
	anterior	central	posterior	anterior	central	posterior
tancades	i	ɨ	u	ĩ	ɨ̃	ũ
mitjanes	e	ə	o	ẽ	ã	õ
obertes	ɛ	a	ɔ			

Escriptura

Els espanyols van introduir l'alfabet llatí, el qual va ser utilitzat per registrar una gran quantitat de paraules. L'ortografia del mazahua usa dues diferents grafies en les vocals: una barra per a les vocals nasalitzades i un de greu pel saltillo.

Actualment, existeixen dues convencions diferents que usen diferents subconjunts de l'alfabet llatí: l'ortografia tradicional i l'ortografia pràctica de la SEP. La Secretaría de Educación Pública de Mèxic (SEP) és la institució que regula les regles de l'ortografia, i la que ha establert un sistema d'escriptura pràctic que s'ensenya als programes d'educació primària bilingües a les comunitats indígenes. El següent quadre recull convencions usades en l'ortografia mazahua i en l'ortografia de les variants per transcriure els diferents fonemes:

Fonemes	/a, a:/	/e, e:/	/i, i:/	/o, o:/	/u, u:/	/p/	/t/	/k/	/kʷ/	/ʔ/	/ʦ/	/ʧ/	/t͡ɨ/	/s/	/ʃ/	/l/	/j/	/w/	/m/	/n/
Alfabet	A a (Ⱥ ⱥ)	E e (Ɇ ɇ)	I i	O o (Ø ø)	U u (Ʉ ʉ)	B b	D d	G g	K k		Ts ts	Ch ch	Zh zh	S s	X x	L l	Y y	W w	M m	N n

Característiques literàries

El mazahua es caracteritza per l'escassetat de recursos literaris, però és possible trobar alguns texts:

> *Ts'ik'etrjo nzhenchjʉ* 'petit xai'
> *a ri b'ʉb'ʉba k'o nuts'k'e*, 'vine, jugo amb tu'
> *kja nuin trroxdyzigo*, 'el meu coll pàlid'
> *jyezi k'ʉra nrrorʉ* 'déixa'm que mengi'
> *jyezi ra s'ʉtr'ʉ* 'deixa'm besar'
> *na punkjʉ mⱥjⱥ, xopʉji nu ngoxti nu kjɇɇ nu ba sⱥjⱥ* 'alegres, molt alegres; benvingut l'any'

Gramàtica

El mazahua és una llengua molt propera l'otomí. Igual que l'otomí té article definit (*nu*- 'el, la') i indefinit (*na*- 'un, una'), la forma de la qual en plural és comú a tots dos (*yo*- 'els, les, uns, unes'). Els noms no distingeixen normalment singular de plural, encara que les formes possessives dels mateixos poden distingir si el posseïdor és singular o plural:

> **xin-ʣumwɨ** 'la meva casa, les meves casas'
> **xin-ʣumwɨ-hi** 'la nostra casa, les nostres casas'

En el verb en canvi es distingeixen tres nombres gramaticals: singular, plural i dual. Una forma verbal conjugada normalment té la següent estructura:[5]

TEMPS/MODE/ASPECTE + arrel + PERSONA + NÚMERO		
ra-xi-ko-Ø	(PRES-dormir-1a PERS.-SING)	'dormo'
ra-xi-nu-Ø	(PRES-dormir-3a PERS.-SING)	'dorm'
ru-nyona-ko-hi	(PAS-comer-1ªPERS.-PLU)	'Hem menjat'
ru-nyona-nu-Ø	(PAS-comer-3a PERS.-SING)	'Ha mejnat'

Els noms usen àmpliament els prefixos per la derivació:

(deverbatiu d'acció verbal) hɛʤɛ 'filar' > tʰ ɛʤɛ 'fus'
(deverbatiu d'agent) biʒi 'música' > bɛbiʒi 'músic (persona)'

Comparació lèxica

El següent quadre compara els numerals diverses varietats de mazahua:

GLOSSA	Mazahua[6]							PROTO-MAZAHUA	PROTO-OTOMÍ	PROTO-MATLAZINCA
	s. XVII	El Oro	Atlacomulco	Yeche	Francisco Serrato	Almoloya	S. Bart. del Llano			
1	daha	daha	nahɨ̃	daha	daa	na	na	*^{n}daha	*ʔna	*^{n}dá
2	yehe	yehe	yɛhɛ	yehe	yɛɛ	yɛ	yihɛ	*ye-he	*yó-hó	*-nó
3	eñhii	niʔi	nihi	niʔi	nii	ni	ñi	*niʔi	*ʔñu	*-yu/*-ʃu
4	zioho	ʥiyo	ʥiyo	ʥiyo	ziho	ʥiyo	ʒiyo	*ʥi-yo	*góhó	*kunhó
5	zicha	ʦiʧˀaha	ʦiʧa	ʥiʧˀa	ʦiʧa	ʦiʧa	ʧiʧa	*ʦiʧʔa	*kʔɨ̆tʔa	*kʷi-tˀa
6	nantto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	ñãnto	*ʔɾa-tó	*(ʔ)ɾa-^{n}tó	*^{n}dáh-^{n}tó
7	yencho	yenʧo	yenʧo	yenʧo	yenʧo	yenʧo	yenʧo	*ye-^{n}ʧo	*yo-tó	*ñe-^{n}to
8	ñincho	ninʧo	yinʧo	ñinʧo	ninʧo	ñinʧo	ñinʧo	*ni-^{n}ʧo	*hñã-tó	*ñe-kunhó
9	zincho	zinʧo	ʥinʧo	ʥinʧo	(nuebe)	(nuebe)	zinʧo	*ʥi-^{n}ʧo	*gɨ́tó	
10	decha	ʤeʦaha	yeʧˀa	yeʧˀa	ʤeʧa	yeʧa	ʤeʧˀa	*ye-ʧʔa	*ʔɾɛtʔa	*^{n}dah-tˀa
'cabeza'	ñi	ñiʔi	ñi	nii	ñi	ñi	ñi	*niʔ	*ñá (<*yã)	*nu
'ojo'	cho	ndoo	ʧo	ʒoo	ʒoo	ɾo	ʧo	*^{n}to	*dɔ	*^{n}ta
'orelllllla'	zo	nzõõ	to	ʥõõ		gõ	ʧõ		*gũ	
'ma'	ye	ʤeʔe	bwɨʤe	yee	ʤeʔe	ye	ye	*yeʔ	*ʔyé	*yé
'peu'	hua	gʷaʔa	kʷa	kʷaa	gʷaʔa	kʷa	kʷa	*kʷa	*gwá	*mo
'sangr'	qhi, çi	kˀiʔi		kˀiʔi	tsii	kˀi	tsi	*kʔi	*khí	*ʧíhya
'moresc'	cho	jeʧo	dɛʧo	jeʧo	dɛʧo	ɾdɛʧo	dɛʧo	*deʧo	*detʰã	*datˀwi
'xili'	y	iʔi	i	ʔi	ʔiʔi	ʔi	ʔi	*ʔi	*ʔí	*himí
'sal'	o		ʔu	ʔõʔõ	ʔõ	ʔõ	hõ	*ʔõ	*ʔũ	*tˀusi
'carn'	gues, zee	ngɛ	ngɛh-ɛ	nzɛɛ	ngɛɛ	ngɛ	ngɛ	*n-ge	*n-gɨ́	*ríní
'cavallo[7]	paɾe	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀaɾɨ	pˀani	*pharɨ	*phani	
'terra'	homue		homˀwɨ̃	hõmˀwɨ̃	hõmˀwɨ̃	hõma	hõma	*homʔwɨ̃	*hɔi	
'pedra'	do		ndo	nɾo	ɾoo		mezo	*^{n}do	*dó	*^{n}to
'sol, llum'	yhaɾe	yaɾɨ	hyaɾɨ	hyaɾɨ	yaɾɨ	hyaɾi	yaɾi	*hyaɾi	*hyádi	*yahbi
'cel'	ahezi	hɛ̃se	hɛ̃se	hɛ̃nse	hɛ̃ze	hɛ̃nsɨ	hɛ̃sɛ			
'aigua'	dehe	dehe	dehe	dɛhɛ	ɾɛɛ	ɾɛ	dɛhɛ	*dehe	*déhé	*^{n}tá-wi
'fred'	ze		sɛ	sɛh-ɛ	sɛɛ	nsɛ	sɛ	*se(e)	*ʦɛ´	*ʦé
'calor'	pa		pa	pah-a	pa	pa	pa	*pa	*pa	*pá-
'dia'	pa		pa	pa	pa	padya	pa	*pa	*pá	
'nit'	xõmue	ʃõmwʉ̃	ʃõmwɨ̃	ʃõmwɨ̃	ʃõmɨ̃	ʃõmɨ̃	ʃõmɨ̃	*šõmwi	*(n-)šũi	*ʃũi
'any'	chee	kˀe	kˀe	kˀe	kˀi	kˀe		*kʔe-	*kʔeya	*kˀiʧɨ
'casa'	zumue	ʥu	zumwɨ̃	gumwɨ̃	gumwɨ̃	gumwɨ̃	ʥumwɨ̃	*gũ-mwɨ̃	*n-gũ	*báʔni
'mercat'	chomue	ʧõmɨ̃	ʧõmwɨ̃	ʒõmwɨ	ʒomwɨ̃	ʧõmɨ̃	ʧõma	*ʧomi		*tetani
'dona'	chixu	diʃu	(bɛñɨ)	ɾisɨ̃	ɾiʃu	ɾiʃõ	dinʃõ	*ndi-šu	*(ši-)ʦu-	
'home'	ondee	bɛzo	bɛzo	bwɛzo	bɛzo	bɛzo	bɛzo	*wɛ-zo		

Referències

1. CDI, 2000.
2. *Llei General de Drets Lingüístics dels Pobles Indígenes* (http://www.sep.gob.mx/work/resources/localcontent/62817/12/ley_gen_derechos_ling_indigenas_2.htm), decret publicat el 13 de març de 2003.
3. Knapp, 1996
4. Michael Knapp, 2002, p. 67
5. Soustelle, 1937, pp.286-287
6. Jacques Soustelle, 1938
7. Aquesta paraula habria significat originalment 'cérvol'

Vegeu també

- Llengües de Mèxic
- Otomang
- Mazahues

Bibliografia

- Knapp Ring, Michael Herbert, Fonología del mazahua, Tesis de licenciatura, ENAH, México, 1996
- Michael Knapp, 2002 “Elementos de dialectología Mazahua" En: "Del Cora Al Maya Yucateco: Estudios Linguisticos Sobre Algunas Lenguas Indígenas Mexicanas" Paulette Levy (Ed.), Universidad Nacional Autónoma de México.

Enllaços externs

- *Diccionario Español-Mazahua*, al web d'AULEX (México) (http://aulex.ohui.net/es-maz/)
- http://incubator.wikimedia.org/wiki/Wp/maz/Jña_jñatrjo - Article en idioma Mazahua a incubator

Prova **Wikipedia en mazahua** a Wikimedia Incubator.

Obtingut de «https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Mazahua&oldid=23193597»

La pàgina va ser modificada per darrera vegada el 14 abr 2020 a les 17:25.

El text està disponible sota la Llicència de Creative Commons Reconeixement i Compartir-Igual; es poden aplicar termes addicionals. Vegeu les Condicions d'ús. Wikipedia® (Viquipèdia™) és una marca registrada de Wikimedia Foundation, Inc.